

1936-1939 guerra nacional i de classes

Consideració

Pensem que pot ésser interessant i que és alhora necessari, de fer una reflexió i anàlisi en clau d'interpretació catalana, de la guerra del 1936-39, sobre l'especificitat de la guerra en l'àrea del Principat i la resta de la nació, és a dir, el cas de la guerra a Catalunya, en funció de la seva cultura, estructura sòcioeconòmica, institucions i identitat nacional.

Qüestió de noms.

S'anomena molt sovint guerra civil la guerra del 1936-39 quan, de fet, fou una guerra de classes i alhora d'agressió contra les nacions de l'estat. En el cas del primer concepte, ens trobem amb la burgesia industrial i financera, aliada amb l'exèrcit i l'església (llevat d'honorables excepcions), és a dir, els tradicionals suports del poder; a l'altra banda, les classes populars i sectors de la petita burgesia, que s'havien situat al costat del Govern Català i dels partits i organitzacions sindicals que havien iniciat el seu camí cap a un insurreccionalisme revolucionari, cas de la CNT-FAI. Hi havia notables diferències polítiques, sobre la marxa de la guerra i del procés revolucionari, entre el PSUC i ERC, d'una banda i el POUM i la CNT de l'altra, discrepàncies que esclataren en conflicte armat els primers dies de maig de 1937, que acabaren amb la dissolució del POUM l'empresonament dels seus militants, l'afebliment de les posicions de la CNT-FAI i un increment del pes específic del bloc ERC-PSUC. En el segon cas podem dir que fou una guerra contra Catalunya, contra la seva cultura, la seva identitat, era la voluntat uniformista i assimiladora de l'Espanya atàvica, el sentiment imperialista, colonial espanyol contra les altres nacions de la Península. És a dir, no considerem la confrontació estat espanyol - Catalunya, com l'eix del conflicte, com la contradicció fonamental i única, però és un dels elements presents que ajuden a entendre alguna de les característiques del conflicte, que ens afecta com a catalans de manera específica, i és en aquest sentit, que l'hem de tenir compte, pensem que fins ara no se li ha donat la importància que té, a aquest vessant polític del xoc armat.

La voluntat de destruir Catalunya era present en els protagonistes del *pronunciamiento*, com després es féu evident, amb la repressió posterior a l'ocupació militar, i amb la política de genocidi cultural i procés d'espanyolització, que practicà el franquisme durant els quaranta anys de dictadura feixista. L'historiador P.Vilar¹ escriu: *El 1936 Catalunya se sentirà atacada com a tal, tan amenaçador era el raonament antiseparatista*. Rovira i Virgili² insisteix en la mateixa idea: *Una altra qüestió que sembla també bastant clara, va ser la incidència de les reivindicacions nacionals de Catalunya, en l'origen i evolució del conflicte*.

Hi ha uns tics imperials de l'Estat espanyol, cap al que considera les seves colònies interiors, Galícia, Euskadi i Catalunya, que s'han de mantenir sotmeses, sota el mot d'ordre de: *la unidad de los hombres y las tierras de España*, concepte ben vigent encara, avui dia sota l'aspecte d'aquella frase que diu: Catalunya no és Espanya, és d'Espanya i en alguns dels discursos polítics actuals dels partits espanyols.

---

¹ Vilar, P.- *La guerra civil Espanyola*. (pàg 25) editorial Crítica. Barcelona. 1986

² Rovira i Virgili, A.- *La guerra que han provocat*. (pàg 69) Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 1998

Guerra i revolució.

Després del 19 de juliol del 1936, quan el cop d'estat de l'exèrcit ha estat vençut a Catalunya i altres àrees de l'estat, ens trobem amb un doble procés de guerra i revolució social, com a conseqüència de la gairebé desaparició de les estructures de l'estat i dels seus mecanismes de control. És aleshores quan ultrapassant el sostre de l'Estatut del 1932, el Govern Català davant les necessitats de la guerra, crea el 3/8/1936, BOGC núm 217 la Conselleria de Defensa, que guarneix el front d'Aragó, uns 400 quilòmetres defensats per 30.000 milicians. Quatre dies més tard, es formà la Comissió de la Indústria de la Guerra (CIG), que tingué sota el seu control uns 500 tallers i fàbriques, amb uns 50.000 treballadors de manera directa, i uns 30.000 de manera indirecta en tallers auxiliars, que permeteren d'organitzar una potent indústria bèl·lica, que abastí el front d'Aragó i d'altres fronts peninsulars. És en aquest context que Catalunya assolí el nivell més alt d'autogovern d'ençà del 1714. Com a exemple del que diem, anotem que en el període 1936-37, fins als Fets de Maig, malgrat que fou un espai de temps curt, el Govern de la Generalitat actua amb un grau de sobirania nacional propi d'un Estat, controlant el comerç exterior, fent que el President de la Generalitat commutés penes de mort. El 8 de desembre del 1936 surt publicat al BOGC, el Decret pel qual es crea l'Exèrcit de Catalunya, que després per pressions del Govern Central, serà transformat en l'Exèrcit de l'Est; el 25 de desembre de 1936 es publica el Decret sobre la Reforma Eugènica de l'Avortament, un dels més avançats del seu temps, pel Decret de Col·lectivitzacions d'Indústries i Comerços del 24 d'octubre de 1936, en el context d'un model d'economia mixta i mitjançant els Comitès Obrers de Control, s'iniciava una forma de socialisme autogestionari, que serà un model per a experiències posteriors, com la Iugoslàvia del Mariscal Tito (1945) o l'Algèria independent de A. Ben Bella (1962). La creació d'una Escola Popular de Guerra (BOGC 26/8/1936) als Escolapis de Sarrià per tal de resoldre el dèficit d'oficials, la formació de les Milícies Pirinenques (el Regiment Pirinenc número 1 de Catalunya), amb militants independentistes de formació excursionista, sota les ordres directes del Govern Català, l'organització de la Columna Macià-Companys a iniciativa del Govern Català, i del Comitè de Milícies Antifeixistes (CMA)

La indústria de guerra arribà a produir de 4 a 5 tones diàries d'explosius (trilita, tetralita, natamita, pólvora militar, fulminat de mercuri), bombes de mà, bombes per a l'aviació, granades per a canó i morter, cartutxos pel fusell Màuser. El subfusell Labora Fontbernat, fabricat a Olot, la pistola F. Ascaso, fabricada a Terrassa, el Mosquetó Màuser, l'obtenció de tetrailat de plom per a la benzina dels avions, és un exemple de l'esforç de la indústria de guerra catalana i de la seva creativitat.

El conflicte entre els dos Governos

Seguint amb el llibre de Rovira i Virgili abans esmentat, a la pàgina 32 diu: *La resposta catalana a la guerra fou la fermesa a ajudar a Madrid i el front d'Aragó i, lluny de la línia de guerra, fer de motor, de fàbrica de material, de promotora d'iniciatives, Catalunya va mobilitzar més de 200.000 catalans del Principat, una proporció que possiblement no va superar cap altre indret de la Península.* Encara el 12 de gener del 1938, es donarà la xifra de 240.000 soldats catalans a l'Exèrcit Popular, que representa el 40% del seus efectius. Aquest fou l'esforç de guerra de Catalunya, que no serà reconegut pel Govern de l'Estat, que durant els tres anys que durarà la guerra farà tots els possibles per a reduir el nivell de l'autogovern català, en una situació de gairebé conflicte permanent entre els dos Governos.

Com a prova del conflicte entre els dos Governos, tenim l'exemple de Mallorca, quan el capità Alberto Bayo amb la força expedicionària que havia tramès i sostenia el Govern Català i el Comitè Central de

Milícies Antifeixistes de Catalunya, la Columna Macià- Companys desembarca a Mallorca el 16 d'agost del 1936 i estableix caps de pont a Punta de n'Amer i Porto Cristo. El 3 de setembre el govern presidit per José Giral, per un comunicat del Comité Central e la Flota Republicana, imposa a Alberto Bayo la retirada de les forces expedicionàries en el terme de vint-i-quatre hores, amb les raons adduïdes pel Ministre de la Guerra d'aleshores J.Hernández Saravia i del seu sotssecretari J.Menéndez López que l'expedició de Mallorcasingificava: *dispesión de fuerzas i esfuerzos que (...) debian concentrarse en la defensa de Madrid, en detener el avance sobre Badajoz y en dirección a la capital* (A.Cordón. *Trayectoria de un artillero* pàg-254 París 1971) el Govern de la Generalitat no fou consultat sobre la conveniència de l'ordre d'evacuació. Es tractava de fer fracassar l'expedició, perquè si hagués reeixit, hauria potenciat el prestigi polític i militar del Govern Català, i de retruc afiançar el pes polític de la CNT- FAI. Així, Mallorca esdevindrà un portaavions, una base aereonavall dels feixistes italians de l'Aviazione Legionaria, que els permetrà de bombardejar amb comoditat tota la costa catalana i la seva indústria de guerra .

Opinions autoritzades dins del camp de l'independentisme (*Quaderns de l'Exili*, Joan Sales, Joan Casanovas), defensaren que la guerra dels tres anys, s'havia de transformar, aprofitant la situació de feblesa de l'Estat, en una guerra anticapitalista d'alliberament de la nostra terra, és a dir, no caure en el parany de l'antifeixisme abstracte, recordem que el feixisme, és la forma que adopta el capitalisme, en circumstàncies històriques concretes en les quals veu perillar la seva hegemonia política, econòmica, militar. Cal entendre que des de posicions suposadament d'esquerra, hi havia una incomprensió, un espanyolisme militant, cap a les nacions de l'Estat, i la mateixa voluntat d'eliminar la nosa que aquestes representaven com a elements diferents.

Durant la guerra, la feblesa organitzativa i poca cohesió política Estat Català (EC), Nosaltres Sols (NS), és a dir les organitzacions independentistes, front a l'hegemonia de la CNT- FAI en una primera fase de la guerra, el fracàs del complot de novembre de 1936, i després del maig del 1937 del control del Govern Català per part d'ERC i el PSUC, s'hi afegí el fet que aquestes organitzacions, mantingueren l'independentisme apartat dels centres de decisió polítics i militars, això impossibilità que tingués un paper significatiu, en el desenvolupament de la contesa.

Després de comprovar el grau d'anticatalanisme i d'espanyolisme del govern de la República, quan s'instal·là a Barcelona, sorgiren veus dient que els catalans no volien ni Franco, ni Negrín. Per explicar aquesta reacció que sembla fora mida, volem exposar el següent: Julián Zugazagoitia militant del PSOE, Diputat (1931-36) Ministre de Governació (1937-38). Exiliat a París, fou detingut pels alemanys, lliurat a l'Estat espanyol i afusellat el 1940. J. Zugazagoitia en les seves memòries *Guerra y vicisitudes de los españoles* (Tusquets editores, Barcelona 2001) a la pàgina 470 transcriu unes frases dites per J. Negrín a finals del juliol del 1938, molt aclaridores de la visió que tenia sobre el fet nacional català: *No estoy haciendo la guerra contra Franco- deia Negrín al sotsecretari de la Governació Rafael Méndez- para que nos retoñe en Barcelona, un separatismo estúpido y pueblerino. De ninguna manera. Estoy haciendo la guerra por España y para España. Por su grandeza y para su grandeza. Se equivocan los que otra cosa supongan. No hay más que una nación: ¡España! (...)En punto a la integridad de España soy irreductible y la defenderé de los de afuera y de los de adentro. Mi posición es absoluta y no consiente disminución* Crida l'atenció la modernitat del seu discurs que enllaça amb el d'alguns polítics actuals.

Les paraules de J.Negrín, ens semblen tot un exercici de democràcia, amb unes opinions d'un nacionalisme espanyol i un anticatalanisme, que eren compartides pel president de la República, M. Azaña, i contingudes en el llibre del qual és autor: *La velada de Benicarló: dialogo de la guerra de España*.

Des del moment que el Govern de la República s'instal·la a Barcelona, (31 d'octubre de 1937), el Govern de la Generalitat queda reduït a les funcions de l'antiga Diputació Provincial. Durant el seu

càrrec de Cap de Govern, J. Negrín recuperà moltes de les atribucions que tenia el Govern de la Generalitat buidant-lo de poder. Així el maig de 1937, s'apoderà de l'ordre públic i l'organització militar, dels proveïments, el gener del 1938, dels transports el març del 1938, i de les indústries de guerra catalanes que passaran a dependre del Govern de la República l'agost del 1938, fets que l'enfrontaran amb el Govern Català presidit per Lluís Companys, la confiscació de les indústries de guerra farà vessar el got, i com a protesta per aquesta política, Jaume Aiguader, militant d'ERC ministre de Treball i d'Assistència Social, dimitirà junt amb el basc Manuel de Irujo ministre de Justícia, el 11/8/1938. Aquests dos ministres, formaven part del segon govern de J.Negrín establert el 6/4/1938, Josep Tarradellas, com a conseqüència d'aquesta situació, fa públic l'acord d'ERC de no col·laborar amb el govern de J.Negrín.

Aquesta situació de confrontació amb el govern central per a decidir qui era el subjecte de sobirania farà que les relacions entre els dos governs siguin molt tenses, sobretot després que el Govern de la República s'instal·li a Barcelona, com a explicació de la situació, l'opinió del comandant i sotssecretari de Defensa del Govern Català Vicenç Guarner i Vivancos, testimoni d'excepció d'aquells mesos, quan escriu³ *esdevenia obsessionant per part del govern central del doctor Negrín, traslladat a Barcelona i superposat al govern de la Generalitat, quasi inexistent i tractat sense respecte ni cap mena de consideració...Catalunya esdevingué un país ocupat políticament i militarment per un govern i un exèrcit estranys que no donaren la més petita mostra de solidaritat peninsular*. En una carta de Lluís Companys de 13/12/1937 adreçada a Indalecio Prieto, Ministre de la Defensa Nacional, el president del Govern Català fa un report, on explica l'esforç de guerra fet per la indústria bèl·lica catalana, quantificant amb xifres de producció el que això representà. Tot seguit passa a precisar els entrebancs i la poca col·laboració del govern central per a facilitar la tasca de la Comissió de la Indústria de la Guerra (CIG), fins al punt d'asfixiar la indústria de guerra catalana, que disminueix la seva producció el juny de 1937.

Aquesta situació d'acarament entre els dos Governos durà fins al final del conflicte i el primer exili i explica la decisió de Lluís Companys i el seu Govern, de trobar una mediació internacional per aturar la guerra en el territori català i signar una pau per separat, sota l'empara d'Anglaterra i França, que haurien reconegut la proclamació de l'Estat Català, si aquest es comprometia a respectar les inversions i empreses britàniques a Catalunya.

El Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, adscrit a la Presidència de la Generalitat, amb el seu director Jaume Miravittles, organitzà representacions de la Generalitat en diversos països, París i Londres foren els centres de l'activitat dels delegats del Govern Català, per negociar d'aturar la guerra en territori català. A Londres Josep Maria Batista i Roca i Pere Bosch i Gimpera foren els delegats del Govern Català davant del Foreign Office, com a representants del Comissariat d'Informació a l'Estranger de la Generalitat de Catalunya, la seva activitat s'inicià a començaments del 1938. A París, el delegat de Lluís Companys prop del govern del Front Popular de L. Blum era Nicolau M. Rubió i Tuduri, que coordinava la seva activitat diplomàtica amb les gestions de la delegació londinenca.

Paral·lelament a les gestions fins ara esmentades, el polític d'Acció Catalana exministre d'economia i historiador Lluís Nicolau d'Olwer, cap a finals de 1938, establí negociacions a Ginebra amb el ministre d'afers exteriors Noruec Halvand Koht⁴, els dos eren professors d'història i coneguts per participar en congressos científics. Se seguí la mateixa línia que amb els governs anglès i francès, intentar mitjançant la Societat de Nacions de cloure un armistici, que permetés la pau separada de Catalunya.

³ Mir, Gregori.- *Aturar la guerra. Les gestions secretes de Lluís Companys davant del Govern britànic* (pàg 112).- edicions Proa. Barcelona 2006

⁴ d.a. *Ir Congrès d'història de l'Independentisme Català*.- Arnau Gonzàlez i Vilalta (pàg 219 -224). Edicions del Centre de Lectura de Reus.- 2007

Cloenda

Així doncs, veiem que l'espanyolisme més ranci és un lloc comú tant per als espanyols de dreta com per als suposadament d'esquerra, que no han entès, o no han volgut entendre el dret a l'exercici democràtic de l'autodeterminació, per part dels pobles i nacions de l'Estat, sovint de s de posicions d'un nacionalisme espanyol jacobí. Durant els tres anys de guerra, es reberen agressions per part dels nacionalistes espanyols imperialistes, quan es defensaven les quotes de poder del Govern de la Generalitat, o elements de la nostra identitat nacional. Aquest fet fou percebut per amplis sectors de la societat catalana, i sobretot per les organitzacions independentistes que en feren esment en la seva premsa.

Com a resultat d'aquesta anàlisi del conflicte, tres mesos després de l'ocupació de Catalunya i en una situació de silenci oficial de les institucions de l'exili, l'expresident del Parlament Català Joan Casanovas, difon un missatge el 23/4/1939 dia de Sant Jordi, que tingué un ampli ressò a l'exili català. El document fa una anàlisi dels errors comesos durant la guerra, i fixa com a objectius polítics de futur, la independència de Catalunya, la necessitat d'una àmplia unió dels catalans, i l'òrbita internacional en la qual s'havia de moure Catalunya, al costat de França i d'Anglaterra. El manifest diu entre d'altres coses: *Catalunya no pot lluitar per altre ideal que el de la seva independència, Catalunya voldrà ésser nació independent, mestressa dels seus destins i només responsable dels seus actes. Unió, doncs, però unió de veritables patriotes, disposats a treballar per una Catalunya independent, girada definitivament d'esquena a tota promiscuïtat més o menys federalista. Prou tuteles que no són sinó explotacions humiliants. Ni Negrín ni Franco. Ni puny clos ni palmell estès. Prou canvis de nom; prou estatuts i mancomunitats i autonomies. Catalunya sobirana ni més ni menys.*

El missatge que es mantenia en la línia dels principis polítics que sempre havia defensat Joan Casanovas, circulà amb profusió pels camps d'internament francesos i els catalans de l'exili, pels quals representà una alenada d'esperança, i un element de reflexió i debat.

Després de l'ocupació el gener del 1939, els catalans perdérem per partida doble, com a catalans i com a treballadors. Si la repressió fou tan despietada i llarga, és perquè els vencedors volien esborrar els avenços que s'havien fet en el procés de construcció nacional, i en les conquestes revolucionàries del període 1936-37. El record de les conquestes socials i nacionals aconseguides durant l'interval de temps del 1931-37, amb el seu nivell d'autogovern, segueix viu en el record, la història i l'imaginari col·lectiu. Es tracta d'aprendre dels errors i potenciar els encerts, en el procés de construcció de la nova societat independent i socialista del futur.

Agustí Barrera i Puigví
Historiador

Bibliografia consultada

Brusco, Ramon (2003) *Les milícies antifeixistes i l'exèrcit popular a Catalunya* Lleida. Edicions El Jonc

Cendra, Ignasi (2006) *El Consell d'Economia de Catalunya (1936-1939)* Barcelona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat

Hernández, F.X, Iñiguez, D (2008) *La Columna Macià-Companys*. Fundació Josep Irla. Barcelona.

d.a. (2003) *Tarradellas o la reivindicació de la memòria (1899-1988)* Lleida. Pagès editors

d.a. (2008) *L'obra de govern de Josep Tarradellas (1936-1937)* Primer Simposi d'Història sobre Josep Tarradellas. Lleida. Pagès editors

<http://industriesdeguerra.blogspot.com>

Jordana, C.A, (2008) *Barcelona 1938: La veu de les sirenes*. Edicions de 1984.

Sales, Joan (1976) *Cartes a Màrius Torres*. Barcelona. Editorial Club editor.

Siguan, Miquel (2002) *La guerra als vint anys* Barcelona. Editorial La Campana

Tarradellas, Josep (2007) *La indústria de guerra a Catalunya (1936-1939)* Lleida. Pagès editors